

Олена Павлович

ЕКСПІБРИСИ ЯРОСЛАВА ОМЕЛЯНА

Ярослав Омелян — видатна постать мистецького Тернополя, неперевершений майстер станкової та ужиткової графіки, плакату, акварелі, рисунку кін. XX — поч. XXI ст., але найважливіша сфера діяльності митця — це експібрис (оригінальний малюнок на папері чи надрукований невеликим тиражем, вклеюється у книжку).

У наш час наявність експібриса для будь-якої бібліотеки є актуальним питанням, так як знак має естетичне і виховне значення в інтеграції освітнього процесу та мистецтва, викликає позитивні емоції у читачів, підвищуючи якість і привабливість читачьких послуг. Любов та інтерес людей до книги ставлять перед художником завдання зробити експібрис складовим елементом і прикрасою книги. Актуальність дослідження полягає у виявленні художньої спадщини мистецтва книжковою знаку. Особливий

інтерес викликає творчість Ярослава Омеляна, як провідного майстра експібрису серед графіків Тернополя. Дана стаття буде використана для написання дисертаційного дослідження на тему: «Графіка Тернопільщини другої половини XX — початку XXI століття. Трансформація, стилістика, митці».

Аналізуючи літературні джерела та періодичні видання, слід зазначити, що мистецтво графіки, а зокрема експібрису Тернопільщини, досі ще не було предметом спеціального дослідження. Більшість статей переважно публіцистичного змісту, подають лише короткі біографічні дані, або присвячені численним виставкам митця, що ускладнює висвітлення проблеми. Серед актуальних досліджень для нашої праці є публікації Б. Новосядлого, Н. Новосядлої, І. Герети, Р. Якеля, В. Сушкевича та ін.

Експібрис, або книжковий знак (з латинської «із книг») — це мініатюрна графічна робота, на якій розміщено прізвище власника книгозбірні та малюнок, що розкриває його захоплення або професію. Невеликий за своїм розміром знак фактично є невід'ємним елементом книги, індивідуальною особливістю окремого екземпляра. Стил і техніка виконання завжди відображала дух і моду епохи, в якій він був створений. Експібриси за своїм змістом діляться на чотири види. Гербовий експібрис — найдавніший (XVI—XVII століття). Його створення підпорядковане канонам геральдичного мистецтва. Вензельовий експібрис (від польського «вензель» — вузол), являє собою початкові літери імені та прізвища власника, які відрізнялися витонченістю і могли розглядатися поряд із книжковими прикрасами — елементами прикраси книги. Сюжетний експібрис передавав певні події в житті власника. Міг також складатися з витончених декоративних елементів. Шрифтовий експібрис являє собою складальний ярлик із текстом у рамці, надрукований друкарським способом.

Перший експібрис належав рицареві Бернгарду фон Рорбаху (1460 р.). Розквіт книжкового знаку припадає на XVI століття. Створенням його займалися великі художники Альбрехт Дюрер, Лука Кранах і Ганс Гольбейн. Поступово ці сюжетні книжкові знаки набувають дедалі більшого розвитку, розширюється їхня тематика, а далі створюються і багаті за змістом дитячі експібриси.

В Україні експібрис відомий від початку XVII ст., коли загальноприйнятим стало підписування книг їхніми власниками і маркування їх простими гербовими печатками. Перший приклад власне експібриса, датований 1610 роком, дослідники знайшли у книзі Стефана Самборського, цехового майстра з Кам'янця-Подільського.

Традицію реалістичного експібриса продовжував відомий київський графік та книжковий ілюстратор Георгій Малаков (1928—1979), який був також майстром експібрисів. На замовлення друзів і колег він створював невеликі лінорити з популярними тоді мотивами романтизованого Середньовіччя, піратськими темами. Кожен такий лінорит мав своїх персонажів та сюжет і був невеликою розповіддю про власника того чи іншого видання.

Вагомий і неоцінений внесок у розвиток графічного мистецтва Тернопільщини II пол. XX ст. здійснив Ярослав Макси-

мович Омелян. Митець — заслужений художник України, член Національної спілки художників України, учасник обласних, регіональних, всеукраїнських, міжнародних виставок, переможець Всеукраїнського конкурсу експібрисів ім. братів Лепких (1997 р.), делегат I і II з'їздів Народного руху у Києві. Учасник збірних виставок у Тернополі, Львові, Києві, Москві, Пензі, Слівені, Познані, Кракові, Вроцлаві, Варшаві та ін. Численні персональні виставки художника організовувались у Тернополі, Львові, Бережанах, Збаражжі, Кременці.

у Сибіру. Саме заборона повертатися із Сибіру в рідну область пов'язала долю художника із Тернополем. Тому з 1959 року він працює у Тернополі художником-оформлювачем, а в 1963—1969 рр. навчається в Українському поліграфічному інституті імені І. Федорова за спеціальністю «Книжкова графіка» в українського графіка, члена Спілки художників СРСР Валентина Бунова.

Серед графічних творів митця цілий пласт напрацювань становлять експібриси, виконані в різних техніках. На думку тернопільського мистецтвознавця І. Герети, вони дуже індивідуалізовані. Художник створює експібриси тільки для тих людей, яких добре знає. Є в них урочистість і поважність, але також є легка усмішка, жарт. У цьому контексті варто згадати експібрис художника, присвячений саме Ігорю Гереті (1980 р.), де знаний краснезнавець зображений жартівливо: з дитячою іграшкою в одній руці та лопаткою в другій.

Книжкові знаки художника експонувалися на багатьох виставках. Ними зацікавились за кордоном. В Італії у 1992 р. було створено експібрис для одного з найбільших колекціонерів цього виду графіки Маріо де Філіппіса. Загалом у доробку художника більше 400 експібрисів.

Приметною рисою всіх творів Ярослава Омеляна, пишуть О. Ваврик і Ю. Іванченко, є ювелірність штриха, лінії, тяжіння до композиційних елементів, що підкреслюють ліричність людини. А ще слід зазначити, що майстер вміло використовує в експібрисах навіть державні символи України. Як, приміром, Тризуб або Національний прапор, які не «притлумлюють» свою офіційністю ліричність графічних образів і символів, а навпаки — надають ненав'язливої патріотичності, що сприймається як органічна риса книги. Навіть часто вживані мотиви гусачого пера або книжки, здавалося такі вже тривіальні в експібрисах взагалі, у творах Ярослава Максимовича тактовно і майстерно доповнюють інші елементи композиції, а відтак сприймаються доволі органічно.

Відібравши роботи, створені впродовж останнього десятиліття, професійний художник-графік Ярослав Омелян упорядкував дві міні-енциклопедії — у кожній по 100 експібрисів.

«Експібриси» та «Експібриси пам'яті» — це, так би мовити, «збірники» долі, — переконує пан Ярослав. Тому відразу під малюнком подано коротку біографічну довідку про людину.

За меморіальною серією книжкових знаків можна вивчати історію України, починаючи з сивої давнини. Тут горді й мудрі постаті княгині Ольги та князя Володимира Великого, гетьманів Богдана Хмельницького та Івана Мазепи із символами влади (освіченість останнього підкреслює книжка), вольові обличчя полковників Максима Кривоноса та Івана Богуна. На експібрисах Маркіяна Шашкевича, Тараса Шевченка, Івана Франка, Олени Пчілки та інших письменників — зображення книжки. Умовний знак пісенної музики супроводжує експібрис співаки Соломії Крушельницької, поета і композитора Володимира Івасюка, зображення нот — композитора та піаніста Василя Барвинського. А побачивши пам'ятник Міцкевичу у Львові, неважко вгадати, що поруч з ним — профіль скульптора Михайла Парашука.

Ціла галерея експібрисів Ярослава Омеляна присвячена видатним діячам національно-визвольної боротьби XX століття. Ця тема, до речі, особливо близька і болюча авторові, оскільки пов'язана з гіркою чашею поневірянь Сибіром (відбував покарання у спецпоселенні в Іркутській області). Серед них — учасниця жіночої чоти Українських січових стрільців у Львові Ольга Бесараб, замучена польською поліцією у 1924-му році; режисер Лесь

Курбас, чиє життя обірвалося на Соловках у 1930-ті роки; художник Петро Обаль та поет Іван Гнатюк, які майже 20 років відбували заслання. Художник викарбував вольові та нескорені обличчя героїв, що покладали життя на вівтар бороть-

би за українську державність і гідне майбутнє нащадків: Симона Петлюри, Євгена Коновальця, Степана Бандери, Романа Шухевича, Ярослава Старуха, Олени Теліги, Олега Ольжича, Василя Стуса, Алли Горської, Олекси Гірника, В'ячеслава Чорновола та ін. Колючий дріт — ознака страждання — присутній у багатьох роботах. Важкий хрест на плечах — виразна ознака життя.

Художник не забув віддати данину пошани видатним релігійним діячам України: митрополитові Андрею Шептицькому, патріархам Йосипу Сліпому, Володимиру, Мстиславові та іншим відомим священикам. Чільне місце серед «Експібрисів пам'яті» займає серія, присвячена родині Лепких, — аж 21 книжковий знак! Композиції здебільшого навіяні поезіями та спогадами Богдана Лепкого і піснями його брата Левка. Однак особливу увагу привертає експібрис Богдана Лепкого із зображенням перстня з гербом Мазепи та тризубом з обох боків герба. Виявляється, у 1932 році, коли святкували шістдесятиріччя поета, уряд УНР в екзилі вручив йому перехідний мазепинський перстень, виготовлений із трофейного заліза.

Р. Якець у своїй статті зазначив, що в основі експібрисів Ярослава Омеляна лежить концепція вічності та високий патріотизм. Слід відмітити винахідливість художника у вирішенні композицій книжкових знаків і вміння передати в мініатюрі тепло почуттів. Однак до меморіальних експібрисів художник підходить відповідально, відкинувши недоречні туди грайливі шрифти, малозначущі деталі. Завжди вимогливий він і у виборі розміру книжкового знака. Ось чому в кожному експібрисі Ярослава Омеляна є завершений і значимий художній образ, — таку оцінку роботам художника дає кандидат мистецтвознавства, голова Асоціації експібрисистів України Петро Нестеренко.

Створюючи книжкові знаки сучасним дітям української політики, науки і мистецтва, художник не намагається зайвий раз зображати профілі. Про людину не гірше розкажуть символи її життя. Наприклад, поєднання різних історичних святинь підкреслює значимість і вагу посади Президента Віктора Ющенка. До речі, за поповнення власної бібліотеки «Експібрисами пам'яті» Віктор Ющенко висловив Ярославові Омелянню особисту щиру подяку.

У спеліні книжки, пера і музи — вся Ліна Костенко. Перо, пісенна муза і театральна маска — творчий світ Леся Танюка; квітчастий вінок, що нагадує вінок пісень, та нотне поле промовисто розкажуть про Ніну Матвієнко. У портретній рамці — колега Іван Марчук...

Дві енциклопедії книжкових знаків поки що не мають аналогів в Україні. А сам художник Ярослав Омелян, який за своє життя створив сотні робіт в акварелі, пастелі, лінориті, монотипі, у техніці малювання тушшю і пером, олівцем, впевнений, що у жанр експібриса поринув не даремно.

Ще одним важливим доробком у житті митця вважається естамп, присвячений обласній універсальній науковій бібліотеці міста Тернополя. Адже, як вважає Ярослав Максимович, експібрис є іноді єдиним інформаційним матеріалом щодо вивчення історії та складу приватних і публічних бібліотек. Він дає можливість встановити належність книги або збірці тому чи іншому колекціонерові, допомагає визначити, хто був першим власником видання, у чий руках воно побувало. А це, в свою чергу, допомагає визначити, як комплектувались фонди бібліотеки, які збірники увійшли до неї.

Узагальнюючи та підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що мистецька діяльність тернопільського художника Я. Омеляна внесла значні корективи та збагатила український експібрис. Аналізуючи художню мову експібрисів митця, вдалось встановити, що автор надає у них перевагу певним символам, притаманним способу життя особи, які підкреслюють її загальний образ. Незважаючи на складні відтінки долі, митець упродовж свого творчого шляху створив тисячі робіт у різних техніках графіки, рисунку, акварелі. Його доробок заслуговує глибокого і детального вивчення, а досягнення — подальшого практичного розвитку.

БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

ЛЕСЯ КУРБАС

ІВАНА ФРАНКА

МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА

ВІКТОРА ЮЩЕНКА

ВОЛОДИМИРА ІВАСЮКА

ІВАНА БОГУНА

ЛЕСЯ КУРБАС